

ФРАЗЕМИ З КОМПОНЕНТАМИ-СОМАТИЗМАМИ У ТВОРАХ М. МАТІОС ТА В. ШКЛЯРА

Науковий вісник Ужгородського університету. Серія: Філологія.
Випуск 2 (42)
УДК 811.161.2'373.7+81'373.4:821(477)

DOI:10.24144/2663-6840/2019.2(42).13–21

Венжинович Н. Фраземи з компонентами-соматизмами у творах М. Матіос та В. Шкляра; кількість бібліографічних джерел – 28; мова українська.

Анотація. Стаття присвячена опису фразем із компонентами-соматизмами у творах Марії Матіос та Василя Шкляра. Такі фразеологічні одиниці, зафіксовані у творах відомих майстрів художнього слова, є яскравими репрезентантами ментальних рис українців. Унаслідок проведеного дослідження авторка доходить висновку про те, що описані фраземи слугують відтворенню зовнішності, рис характеру, поведінки літературних героїв, творенню образів загалом, сюжету творів, а також опису навколишнього середовища.

Ключові слова: фразема, фразеологічна одиниця, компонент-соматизм, ментальні риси українців, Марія Матіос, Василь Шкляр.

Постановка проблеми. Сучасне мовознавство характеризується підвищеним інтересом до дослідження мовних фактів у тісному зв'язку з матеріальною та духовною культурою народу, його культурною свідомістю. Вивчення національно-культурної специфіки як невід'ємної особливості мовної свідомості спостерігається у межах цілої низки лінгвістичних напрямів: лінгвокультурології, лінгвокраїнознавства, когнітології, соціолінгвістики тощо [Гурбанська 2012, с. 31]. Саме фраземіка української мови закумулювала первісні знання про світ, що утворювалися й збереглися в повній або видозміненій формі у цих специфічних мовних одиницях. Фразеологічні одиниці – найбільш помітні й своєрідні репрезентанти лінгвокультури, зафіксовані в мові. Фраземи наділені яскраво вираженою здатністю відображати й передавати ті ознаки культури, які характерні для різних мовних спільнот у знаковій формі. Фразеологічна усталеність найчіткіше пов'язана з властивістю зазначених одиниць бути в ролі констант культури, що функціонують у певній мовній спільноті.

Аналіз досліджень. Основою лінгвокультурологічного напрямку є ідея взаємозв'язку мови і культури. Вивченням культурної інформації в мовних знаках займалися, зокрема, В. Жайворонок, В. Кононенко, Н. Коловоротна, А. Котловський та ін. [Жайворонок 2006, 2018; Кононенко 2008, 2013; Коловоротна 2013; Котловський 2006] та ін. Дослідження культурного наповнення саме у фразеологічній семантиці було проведено такими вченими, як Л. Скрипник, В. Калашник, В. Мокієнко, М. Ковшова, О. Левченко, Н. Венжинович, О. Важеніна і А. Куцева, О. Галинська, С. Гурбанська, Т. Євтушина [Скрипник 1973; Калашник 2011; Мокієнко 2012; Ковшова 2013; Левченко 2005; Венжинович 2010; Важеніна, Куцева 2010; Галинська 2013; Гурбанська 2012; Євтушина 2012] та іншими не випадково, адже інтертекстуальні фразеологізми посіда-

ють особливе місце у формуванні мовної картини світу, відтворюючи реальну дійсність.

Українська лінгвокультурологія орієнтована на студіювання національно-культурного складника, що, у свою чергу, передбачає з'ясування його комунікативно-функціональних особливостей, участі в текстотворенні. Роль подібного складника не обмежується констатацією традиційно-народних уявлень, він водночас створює типізовані картини світу в ментальному просторі українців, актуалізує знання, притаманні носіям рідної мови [Кононенко 2008, с. 34].

Звертаємося до аналізу фразем із деякими компонентами-соматизмами у творчості Марії Матіос і Василя Шкляра у лінгвокультурологічному аспекті [Матіос 2010; Шкляр 2014а, 2014б], оскільки таке дослідження вважаємо актуальним і новим: на матеріалі творів цих знамих майстрів художнього слова під таким кутом зору фраземіка української мови ще не була предметом окремої наукової розвідки.

Т. Євтушина зазначає, що невід'ємним компонентом мовної картини світу Марії Матіос є фразеологічні одиниці, що відтворюють ментальну діяльність людини. Поняття *ментальність* пов'язують зі спільними глибинними емоційно-свідомими феноменами представників певного етносу, нації, розглядають як складник основних уявлень людей, закладених у їх свідомості культурою, мовою, релігією, наукою, суспільними контактами, як світогляд у категоріях рідної мови, в якому поєднуються інтелектуальні, духовні й вольові якості національного характеру в його типових проявах... Тобто можна впевнено стверджувати, що ментальність дає змогу виявити характеристику особистості, її поведінку й характер [Євтушина 2012, с. 108].

Віддзеркалюючи духовну красу гуцулів, фразеологічні одиниці надають мові творів невимовності й усномовної природності. Фразеологізми як експлікатори духовної сфери персонажів сімей-

ної саги в новелах «Майже ніколи не навпаки» функціонують і в ролі вставлених компонентів [там само, с.110].

Твір «По праву сторону Твоєї слави» знайомить читачів з історією жінки, яка, померши, потрапила у потойбічний світ. Така ситуація викликає, безумовно, безліч почуттів, емоцій і для їх вираження авторка використовує фраземи.

Проте, крім емоційного аспекту сприйняття, наявний також і розумовий. Героїня не тільки переживає, розкаюється над своїми вчинками, але й розмірковує над ситуацією, що склалася, пропускаючи все своє життя крізь призму християнської моралі, тому у творі фіксуються фраземи на позначення образу або назви Бога: *хапатися за бороду Бога* [Ужченко 1998, с. 12], *всевидюче око* [Білоноженко 1993, с. 583].

Романи «Ностальгія» та «Тінь сови» були написані Василем Шклярем ще на початку 90-х років минулого сторіччя, проте в ті складні часи становлення української держави залишилися майже непомітними. На початку 2014 року у видавництві «Клуб Сімейного Дозвілля» вийшли друком перевидання цих романів. Нинішні часи чи не найскладніші та найдраматичніші в українській історії, отже, порядність, мудрість героїв «Ностальгії» та «Тіні сови», без сумніву, додадуть віри усім нам у кращу долю країни. Тому актуально нині вивчати мову зазначених творів, яка багата фраземами, що використовуються для створення сюжету, характеристики образної системи, надання творам рис української ментальності.

Отже, джерельною базою нашого дослідження слугували повісті М. Матіос «Майже ніколи не навпаки», «По праву сторону Твоєї слави» і романи В. Шкляра «Тінь сови» та «Ностальгія».

Метою праці є визначення ролі компонентів-соматизмів фразем у досліджуваних творах. Особливу увагу звертатимемо на виявлення авторських фразеологізмів та варіантів фразем, уже зафіксованих словниками. Аналіз значення компонентів-соматизмів у складі фразем у творах М. Матіос і В. Шкляра розширить українську фразеологічну систему новими оригінальними стійкими зворотами.

Виклад основного матеріалу. Соматична фразеологія містить побутові ситуації чи морально-етичні, трудові, емоційні характеристики індивіда. Фраземи цієї групи слугують для найменування психологічної, інтелектуальної, фізичної, соціальної понятійних сфер. Різні прояви життя людини знаходять яскраве й своєрідне відображення у соматичних фразеологізмах [Жарікова 2010, с. 519]. Соматична фразема – це двовершинна (що складається з як мінімум двох повнозначних слів) непередикативна фразеологічна одиниця, ключовим ономазіологічним компонентом якої є соматизм [Стрілець 2003, с. 4]. Соматизм – позначення частини тіла людини [Селіванова 2006, с. 568].

Особливою реальністю, яка засвідчує належність людини до буття через її присутність у ньому, є тіло. Воно є сутнісним чинником та основою людського буття, набуваючи для людини первин-

ного значення. Тіло зберігає єдність та безперервність людського існування навіть за умови руйнації людського Я. Тіло є особливою буттєвою цариною, на яку накладають відбиток різноманітні соціальні та культурні форми. Як така, людська тілесність є маніфестацією культурної реальності та її унаочнення. Через тілесність культура засвідчує себе та постає перед світом як своєрідний, історично унікальний спосіб буття. Яскраву бінарну опозицію з виразною протилежною культурною маркованістю представляють парні символи-соматизми *голова* і *ноги*, які пов'язані з архетипною моделлю верх – низ. Остання є однією з основних семантичних опозицій у слов'янській картині світу. Верх має такі символічні ознаки: «гарний, добрий, добробут, родючість, щедрість, життєдайність», а низ характеризується ознаками «поганій, лихий, відсутність добробуту, злидні, смертоносність» [Скоробогатько 2008, с. 155].

У міфології *голова* співвідноситься з небом і його головними атрибутами – сонцем, місяцем, зірками; з творчим, активним чоловічим началом. Голова ототожнюється із серединою – основним принципом гармонії Всесвіту – та з усім духовним на противагу тілесному, тлінному, з місцезнаходженням душі. *Голова* символізує могутність (у міфах зустрічаються багатоголові істоти – боги, люди, змії). Багато народів уважають голову особливо священною частиною тіла. Це пов'язано з вірою в те, що саме в голові мешкає душа, яка є чутливою щодо образ і нешанобливого ставлення. Слід зазначити, що в народній традиції мозок не виділяється з-поміж інших органів тіла як пріоритетний верховний орган [Скоробогатько 2008, с.157].

На нашу думку, слова «голова», «мізки» набувають символічного значення осередку розумових здібностей, потенціалу або виступають середовищем формування думок, пов'язані з процесами запам'ятовування. Розглянемо фраземи, зафіксовані у творах В. Шкляра та М. Матіос. У статті подаємо найбільш репрезентативні, на наш погляд, фразеологічні одиниці з компонентами-соматизмами, зокрема:

Голови сушити

« – Тепер їдь додому і помирися з жінкою, – сказав він. – У нас без того є над чим **голови сушити**» [Шкляр 2014а, с.104].

« – Ніколи не думав, жінко, що так скоро **таке** ся стане... Тепер мусимо **сушити голову**, як тій усій господарці раду дати. П'ять фальчів поля – це п'ять фальчів» [Матіос 2010, с. 41].

Сушити / висушити [собі] голову (мозок, діал. мізок, мізки) над чим, чим і без додатка. 1. Напружено думати, роздумувати над чимось, шукаючи розв'язання якихось проблем. 2. Невідступно з'являтися у свідомості, турбувати, хвилювати когось (про думки) [Білоноженко 1993, с. 871].

Голову сушити див. голова; Сушити мозок (діал. мізок, мізки) – напружено думати про щонебудь, намагатися зрозуміти щонебудь, розв'язати складне питання [Словник 1978, т. 9, с.874].

Як варіант подається фразема *сушити мізки*.

«Третій день сушить мізки плітками замість того, щоб відправити Софію з Петрусем десь далі від цієї халети» [Шкляр 2014а, с. 40].

Поміи на голову

«... він вдирається у кімнату, пащеку чорну роззявив і поміи мені на голову» [Шкляр 2014а, с.116].

Виливати (лити) / вилити поміи на кого. Несправедливо ганьбити кого-небудь, звинувачуючи в чомусь осудливому [Білоноженко 1993, с. 93].

Обливати (облити) грязюкою (поміями, брудом і т. ін.) кого – несправедливо звинувачувати, ганьбити кого-небудь [Словник української мови 1974, т. 5, с. 522].

Засмоктувати з головою

«Приснився сон. Я провалився у трясовину. Вона засмоктала мене з головою» [Шкляр 2014а, с. 235].

З головою поринати (поринути, пірнати, пірнути) в що – повністю, цілком віддаватися чому-небудь [Словник української мови 1971, т. 2, с. 110].

З головою. 1. Здатний добре мислити, розумний, кмітливий. 2. перев. з сл. укритися, замотатися, пірнути і т. ін. Увесь, повністю. 3. Абсолютно, цілком. 4. з сл. поринати, поринути, пірнати, пірнути і т. ін. Заглибившись, не відволікаючись ні на що [Білоноженко 1993, с. 185].

Без кебети в голові

« Не можна сказати, що він був без кебети в голові, ні, писати умів»

[Шкляр 2014а, с. 103].

Нема (немає, не вистачає, бракує) кебети перев. у кого. У кого-небудь відсутні або недостатні розумові здібності для розв'язання чогось [Білоноженко 1993, с. 545].

Перебирати в голові

«Вона сто, тисячу разів передумвала, перебирала в голові всеньке їхнє життя, переворачувала всі дні й літа...» [Шкляр 2014а, с. 14].

Перебирати (перегоргати, перетрушувати і т. ін.) і перебрати (перегорнути, перетрусити і т. ін.) у пам'яті (в голові, у думці) кого, що. Обдумувати щось, пригадувати або уявляючи у точній послідовності всіх чи багато чого [Білоноженко 1993, с. 612].

Голова асоціюється з центом людського тіла, його початком, тому будь-які важливі події, процеси обов'язково пов'язані з нею, переживання, проблеми піддаються розумовому аналізу. Вона символізує людську свідомість, думки, використовується на позначення задумливості, повної відданості якійсь справі, котра потребує інтелектуальних зусиль. Часто несе смислове навантаження поганого самопочуття людини, що зустрічаємо у фраземіці М. Матіос частіше, ніж у В. Шкляра.

Мати затуманену голову

«Бігала, мов непочата дівка, за Кирилом. Уже після двох дітей мала затуманену голову, як одно-го разу в молодості мала від маковиння, коли кількадекний зубний біль загасила молочком макових початків» [Матіос 2010, с. 36].

Голова туманіє (туманиться, чманіє і т. ін.) у кого і без додатка. Хто-небудь утрачає ясність дум-

ки, здатність виразно сприймати все навколишнє (від хвилювання, сильного болю, голоду і т. ін.) [Білоноженко 1993, с. 183].

Голова колеться (розколюється)

«І я тепер не мала зовсім нічого: ні своїх великих очей, ні голови, що кололася від безперервного болю, ні теплих рук, ні налитих рук, ні налитих грудей» [Матіос 2010, с. 374].

Голова розвалюється (розривається, розлітається, тріщить і т. ін.) у кого, чому, чия і без додатка. 1. Хто-небудь відчуває сильний головний біль. 2. Хто-небудь перебуває у стані розумового напруження від думок, турбот і т. ін. [Білоноженко 1993, с. 183].

Голова розвалюється (як не розвалиться) у кого – хтось відчуває сильний головний біль [Словник української мови 1977, т. 8, с. 623].

Ноги пов'язуються із землею, нижнім світом, узагалі це символ приземленості. Вони у слов'ян-язичників уважалися належністю демонів, що специфічно вербалізовано у фразеології: робити лівою ногою «погано, неакуратно» [Скоробагатько 2008, с. 157].

Компонент *ноги* застосовується у фраземах для вираження процесів переміщення у просторі, ходьби.

Поки носять ноги

«Хтозна, як воно буде потім, та поки носять ноги, треба їхати, Муталібе» [Шкляр 2014б, с. 268].

Ледве (насилу) ноги несуть (носять). Хто-небудь не має змоги нормально рухатися від втоми, виснаження, старості, переживань і т. ін. [Білоноженко 1993, с.555].

Ледве (насилу) ноги нести (носити) – від втоми, старості, переживань не мати змоги нормально рухатися [Словник української мови 1974, т. 5, с. 438].

(Щоб) Ноги не було

«Ні, ти як собі хочеш, а я не збираюся більше з ним жити, щоб завтра тут і ноги його не було!» [Шкляр 2014б, с. 215].

Щоб ноги [більше] не було чиеї, де. Уживається для вираження категоричної заборони кому-небудь бувати десь [Білоноженко 1993, с. 63].

Щоб твоєї (вашої, його і т. ін.) ноги тут [більше] не було! – настійна вимога до кого-небудь піти, перестати бувати десь [Словник української мови 1974, т. 5, с. 439].

Встати не на ту ногу

«Коли все добром та ласкою, то таке, як разом живуть, на спільному ж обійсті, а коли хтось не на ту ногу встане, то зачинися за своїми дверима та й пересидь часину, щоб горшків не бити» [Шкляр 2014б, с. 69].

Встати на ліву (не на ту) ногу. Бути в поганому, роздратованому настрої [Білоноженко 1993, с. 155].

Встати (ступити) не на ту ногу (на ліву ногу) – бути без причини в поганому настрої [Словник української мови 1974, т. 5, с. 437].

Одна нога тут, друга там

«Іванко хоча й викапаний татусь, але про-

ворний: одна нога тут, друга там» [Шкляр 2014а, с. 224].

Одна нога тут, а друга там. Уживається для вираження наказу, прохання або обіцянки дуже швидко сходити, збігати і т. ін. куди-небудь [Білоноженко 1993, с. 553].

Одна нога тут, [а] друга там – наказ, прохання чи обіцянка дуже швидко куди-небудь піти, побігти [Словник української мови 1974, т.5, с. 439].

Ноги приросли до землі

«По воду йти ліньки. Та й **ноги приросли** їй до землі під грушею» [Матіос 2010, с. 80].

Ноги (ступні) приросли до землі (до каменя, до місця і т. ін.) у кого, чий – хтось не може зрушити з місця [Словник української мови 1977, т. 8, с. 11].

Ноги (п'яти, ступні) прикипають (приростають) / прикипіли (приросли) до чого. Хто-небудь з якогось місця не може зрушити або уповільнює ходу, не хоче йти далі [Білоноженко 1993, с. 555].

Ноги м'якли – 'відчувати слабкість у ногах'

«А **Йванові ноги**, ще зранку здорові й прудкі, як в оленя шлюбної пори, по-зрадницьки нагло **м'якли**, нібито їх ловив раптовий параліч» [Матіос 2010, с. 23].

Дати ногам поля

«...**Кейван**... перекинув на плече лопату і, не причиняючи хвіртки, й собі **дав ногам поля**» [Матіос 2010, с. 81].

Не зафіксовано в аналізованому варіанті.

Давати (дати) волю ногам – швидко бігти, пускатися навіткача [Словник української мови 1970, т. 1, с. 735].

Дати ногам знати. Швидко тікати, бігти. Синоніми: дати волю ногам (у 1 знач.) [Білоноженко 1993, с. 222].

Ломити ноги – 'йти додому, повертатися кудись'

« – Ви, **файні Йванку**, не з полювання **вернулися**, а з війни. Так що **ломіть ноги** додому, поки ще ніч, поки ще жінка в теплій постелі **крутиться**, – приказувала **Фіра**...» [Матіос 2010, с. 23].

Процеси спостереження, інтерес до навколишнього середовища зумовлюють використання символу «око» як компонента фразеологічних одиниць: *водити очима* [Матіос 2010, с. 23] – 'пильно стежити, дивлячись на кого-небудь' [Білоноженко 1993, с. 142]; *пантрувати на всі очі* [Матіос 2010, с. 74] – 'уважно стежити'; *окинути оком* [Матіос 2010, с. 88] – 'оглядати кого-, що-небудь або обдивлятися навкруги' [Білоноженко 1993, с. 582]; *на очі втрапляти* [Матіос 2010, с. 31] – 'з'являтися перед ким-небудь, зустрічатися, бачитися' [Білоноженко 1993, с. 683].

Буравити очима

«**Бувало, хотів говорити. Вечорами з Павлом. Удень – із Доцькою. А іншим разом тижнями мовчав. Лиш дивився на двері. Чи буравив очима стелю**» [Матіос 2010, с. 25].

Буравити, влю, вищ; мн. буравлять; недок., рідко. Те саме, що свердлити.

Свердлити очима (поглядом) кого, що – пиль-

но, пронизливо дивитися, розглядати когось, щось [Словник української мови 1978, т. 9, с. 69].

Свердлити / посвердлити очима (поглядом) кого, що. Пильно, пронизливо дивитися на кого-, що-небудь [Білоноженко 1993, с. 781].

Дати межі очі – 'образити відмовою, дати відсіч'

«**Він ще за дівки перестрівав Петруню. І по тому, як Івана взяли до війська. А вона йому дала межі очі**» [Матіос 2010, с. 27].

Не зафіксовано використаними словниками.

Око – об'єкт численних вірувань і повір'їв. За його допомогою людина може вплинути на долю іншої людини. Найчастіше очі пов'язані з можливостями зурочити, нашкодити живій істоті.

Очі, особливо «карі очі», дуже часто згадуються в українських піснях. Народний афоризм «Очі не бачать – серце не болить» виражає силу впливу зорових вражень на почуття людини [Войтович 2002, с. 347].

Вбирати очима

«... **дивився, вбирив** у себе **очима** те листячко, той золотий цвіт і звабу жінок...» [Шкляр 2014а, с. 17].

Вбирати очима (в очі) – дуже уважно дивитися, запам'ятовувати бачене [Словник української мови 1970, т. 1, с. 300].

Вбирати очима (в очі, поглядом). Оглядаючи, сприймати, запам'ятовувати бачене [Білоноженко 1993, с. 70].

Полуда спала з очей

«**Тепер полуда спала з очей**, і все життя їх не бачилося дірявою підкладкою театрального плаща» [Шкляр 2014а, с. 88].

[Як (мов, ніби / т. ін.)] полуда (луда) з очей спадає (опадає, спливає і т. ін.) / спала (опала, спливла) у кого, кому. Хто-небудь починає правильно розуміти, усвідомлювати щось незрозуміле раніше [Білоноженко 1993, с. 671].

Полуда з очей спадає (спала, опала, упала, спливла і т.ін.) у кого – хтось став здатним розуміти що-небудь, усвідомлювати щось [Словник української мови 1974, т. 5, с. 670].

Колоти очі

«**Але ти не винен, проти нас, грішних, прости і мені за те, що колю тобі очі твоїми ж ранами**» [Шкляр 2014а, с. 95].

Колоти очі кому: а) дорікати кому-небудь, соромити когось [Словник української мови 1973, т. 4, с. 234].

Колоти (випікати, пекти, вибивати, довбати / т. ін.) очі кому. 1. В'їдливо дорікати, докоряти кому-небудь чимсь. 2. Дратувати когось, не давати комусь спокою, викликати осуд [Білоноженко 1993, с. 387].

У повісті «Тінь сови» компонент *око* вживається у фраземах із різним значенням. Переважно він входить до фразеологізмів, що позначають погляд, який відображає різноманітну гаму почуттів: від зневаги до захопленості, зацікавленості.

За красиві очі

«... **магнітолу «Шарп» подарував один вдячний пацієнт не Вірі Григорівні, а йому, Семену**

Семеновичу Оприщенку, і подарував не за красиві очі, а за вдало зроблену операцію» [Шкляр 2014б, с. 144].

За красиві (прекрасні) очі. Задарма, лише заради симпатії, особистої приязні [Білоноженко 1993, с. 596].

За прекрасні очі – без винагороди, задарма [Словник української мови 1976, т. 7, с. 534].

Дивитися пісними очима – ‘незацікавлено, байдуже’

«... Степан уперше привів Катерину в хату (ось, мовляв, та дівчина, про яку вам розповідав і з якою хочемо побратися), свекруха дивилася на неї пісними очима...» [Шкляр 2014б, с. 70].

Втупитися очима

«...Катерина втратила цікавість до неї, втупилася кудись очима і не змигне, однак у Люськи це не було чим розворушити її» [Шкляр 2014б, с. 55].

Втупити / втуплювати очі (зір, погляд, рідко позір) у кого – що. Довго вдивлятися в що-небудь (перев. бездумно, не сприймаючи баченого) [Білоноженко 1993, с. 160].

Очам не вірити

«– Я ї очам своїм не повірила, ще ж недавно з тобою балакали, думали всяке...» [Шкляр 2014б, с. 54].

Не вірити / не повірити [своїм (власним) очам]. Бути надзвичайно здивованим, побачивши що-небудь [Білоноженко 1993, с. 131].

Не вірити своїм (власним) очам – дивуватися, побачивши щось [Словник української мови 1970, т. 1, с. 680].

Глянути одним оком

«– Мені б одним оком на нього глянути» [Шкляр 2015б, с. 224].

Одним оком, з сл. дивитися, поглядати і т. ін. 1. Побіжно, мимохідь, між іншим і т. ін. 2. Без належної поваги; зверхньо, неспривітно [Білоноженко 1993, с. 587].

Одним оком глянути (подивитися і т. ін.) – побіжно, мимохідь глянути на кого-, що-небудь [Словник української мови 1974, т. 5, с. 669].

Символ *око* в творчості обох прозаїків набуває значення спостереження за об'єктами навколишнього середовища, оскільки очі є органами чуття і допомагають людині пізнавати світ.

Вуста (уста) – піднесено-традиційна і поетична назва губ; символізують мову, коли кажуть про мовчазну людину: «Вона все ходить, з уст ні пари» або про красномовну: «Золоті в тебе вуста». Це також прикмета жіночої краси: «Шкода моїх красних усток» (Я. Головацький). Губи символізують також потребу їсти й пити: «І крихти в устах не було»; гості господареві кажуть: «У кого в руках, в того й в устах» [Жайворонек 2006, с. 122].

Ні пари з вуст

«Старий не ображався, змовчував, цілувся одним оком десь мимо Кадама і – ні пари з вуст» [Шкляр 2014б, с. 199].

Не випустити (не пустити) (ні (ані, і) / пари (слова) з вуст. Затято мовчати, не сказати нічого [Бі-

лоноженко 1993, с. 100].

Ні пари з уст (вуст): а) мовчки, ні слова не кажучи; не подаючи голосу; б) уживається як наказ мовчати [Словник української мови 1975, т. 6, с.61].

На всю губу

«Дівчата в гуртожитку вдавали із себе дорослих на всю губу, і навіть їхні дитячі ляльки, здавалося, мали дорослі обличчя – пісні й розчаровані»

[Шкляр 2014б, с. 41].

На всю губу. 1. Значний, великий, справжній. 2. З сл. жити, пожити. Дуже добре, розкішно, багато, без ніяких обмежень. 3. Дуже багато. 4. У великій мірі, дуже [Білоноженко 1993, с. 201].

На всю (повну) губу: а) великий, значний; справжній; б) (з дієсл.) про велику міру чого-небудь [Словник 1971, т. 2, с. 186].

Губа не з лопуцька

«У тебе, я бачу, губа не з лопуцька, не прогадав! Катря у нас козир-дівка» [Шкляр 2014б, с. 63].

Душа (губа) не з лопуцька в кого, чия. 1. Хто-небудь не байдужий до чогось; наділений усіма рисами людської особистості; сміливий, принциповий. 2. Хто-небудь такий, як і всі інші, кому-небудь властиве те, що і іншим [Білоноженко 1993, с. 278].

Дути губи

«Дітей чучкають та губи дуять, що Павлові маєтку нібито більше дісталося від батька» [Матіос 2010, с. 41].

Дути губи – сердитися на кого-небудь; Дути губу (морду і т. ін.) – чванитися, гордитися [Словник української мови 1971, т. 2, с. 442].

Дути губи. Сердитися, ображатися на кого-небудь [Білоноженко 1993, с.274].

Кусати губи

«Але відбиті печінки й груди найменший Чев'юк відхаркував не в тата-мама, а на печі в старшого брата Павла. А Доцька дві осені й зими, кусаючи губи від жалю, міняла свіжу свинську оболонку на Дмитрикових грудях і плечах...» [Матіос 2010, с. 24].

Кусати губи – закусуючи губи, виявляти стримувані почуття досади, образи і т. ін. [Словник української мови 1973, т. 4, с. 415].

Кусати губи. Виявляти почуття досади, образи, задрощів і т. ін. [Білоноженко 1993, с. 407].

Мовленнєві процеси предаються через символічне значення таких слів, як: *рот, язик*.

М. Матіос застосовує фразеологізми з компонентом *язик* як засіб характеротворення, відображення мовлення, а також для створення атмосфери середовища, де всі все про всіх знають, цікавляться чужим життям, пліткують.

Розв'язувати язика

«Маринька звично погойдалася б на гоїдалці сама, поки ще Тисова Рівня пореється коло худоби та, не розв'язуючи язиків, аби не тратити часу, сапає городи» [Матіос 2010, с. 75].

Розв'язувати (розв'язати) язик (язика, язика, рот, рота, уста, губу, мову): а) призводити до невимушеної розмови; б) (тільки язик, язика, язика кому) силою змушувати кого-небудь заговорити,

виказати таємницю; в) (тільки док.) почати говорити після мовчання [Словник української мови 1977, т. 8, с. 642].

Розв'язати / розв'язувати язык (язика, рота, мову). 1. Почати голосно говорити після мовчання. 2. Привести до невимушеної розмови, бесіди [Білоноженко 1993, с. 746].

Не обертається язык у роті

«... Чи обернувся би її язык у роті на «ти», як Іван (ведмеді би були його роздерли!) – старіший від її тата?» [Матіос 2010, с. 19].

Синонім: **язык не мав сили обертатися у роті** [Матіос 2010, с. 23].

Язык не повертається (повертався, повернувся, повернеться) [сказати (спитати і т. ін.)] – хто-небудь не наважується, соромиться, боїться сказати, спитати і т. ін. щось [Словник української мови 1975, т. 6, с. 641].

Язык не повертається (не піднімається, не наворачтається) / не повернувся (не піднявся, не наворачтався) у кого, кому, без додатка, чий. Хто-небудь не хоче, не наважується або соромиться говорити щось [Білоноженко 1993, с. 976].

Носити язиками

«Це ж Петруню і її тата, а не Йвана язиками носили» [Матіос 2010, с. 70].

Понести на язиках кого, що – почати говорити про кого-, що-небудь [Словник 1980, т. 11, с. 628].

Понести на язиках кого, що. Обсудити, обговорити кого-небудь [Білоноженко 1993, с. 673].

Скупий язиком

«...вінчана жінка старшого Чев'юкового сина Павла – четверту дитину носила так тяжко, що сам свекор Кирило, м'який серцем, але скупий язиком, був змушений втрутитися в справу...» [Матіос 2010, с. 19].

Скупий на слова (на слово, на мову, у мові): а) який не любить багато говорити; небагатослівний, небалакучий (про людину) [Словник української мови 1978, т. 9, с. 335].

Скупий на слова (на слово, на мову, у мові). 1. Який не любить багато говорити; небагатослівний, небалакучий (про людину). 2. тільки скупий на слова (на слово). Стислий (про лист, звіт і т. ін.) [Білоноженко 1993, с. 822].

Василь Шкляр також використовує фраземи з компонентом-соматизмом **язык** для відображення мовленнєвих процесів, характеристики образів.

Притримувати языка

«Та й він, Муталіб, став поміркованішим, частіше притримував языка, адже й дитина в домі, навіщо їй оті «концерти»...» [Шкляр 2014б, с. 190].

Притримати язык (язика) [за зубами] – перестати говорити про що-небудь; помовчати [Словник української мови 1977, т. 8, с. 6].

Прилипнути до языка – 'часто про щось говорити'

«Оте «я у своєму домі» так прилипло Клавдії Іванівні до языка, а Муталібу в'їлося в печінки, що одного разу він не втримався від злого жарту...» [Шкляр 2014б, с.128].

Взяти на язык

«Катерина, виходить, махнула на те рукою, зате люди в селі закітили, як Піскун підвозив її додому, і взяли ту притичину на язык» [Шкляр 2014б, с. 105].

Брати / взяти на язика (на язык, на языка) кого. Розпускати плітки про кого-небудь, судити, гудити когось [Білоноженко 1993, с. 52].

Узяти на язика (на язика) кого – почати гудити, обмовляти кого-небудь [Словник української мови 1979, т. 10, с. 412].

Язык проковтнути

«Він тоді подивився на мене, так гірко якомсь подивився, що я тут языка проковтнула...» [Шкляр 2014б, с. 55].

Проквітнути (затягти, затягнути) языка (язык). Зробитися мовчазним, замовкнути [Білоноженко 1993, с. 707].

Проквітнути языка (язык) – замовкнути або мовчати [Словник української мови 1977, т. 8, с. 203].

Сприснути з языка – 'сказати щось зопалу'

«Де ж її тих слів набрати, у кого позичати, щоб він послухався, свої вона уже всі виговорила, і тепер от таке сприснуло з языка, що ліпше мовчала б» [Шкляр 2014б, с.10].

Висновки. У процесі порівняльного аналізу фраземіки в досліджуваних творах виявлено, що В. Шкляр і М. Матіос значно частіше використовують традиційні фраземи з компонентами-соматизмами, ніж авторські. Проте саме авторські мовні одиниці надають неповторного колориту мовленню літературних персонажів. Так, зокрема, у творах «Ностальгія» та «Тінь сови» зафіксовано такі індивідуально-авторські фразеологізми: *сприснути з языка* – 'щось випадково сказати, проговоритися', *язык у постолі* – 'мовчання', *чорна пащека* – 'говорити щось погане', *поміи на голову* – 'обмовлення когось', *дивитися пісними очима* – 'незацікавлено на щось дивитися, беземоційно' та ін. Зафіксовано велику кількість варіативних форм уже закріплених словниками фразем (*язык не має сили обертатися у роті – не обертається язык у роті*), *ломити ноги*) тощо.

Соматичні компоненти використовуються авторами з різною метою, зокрема осередком думок, роздумів виступає *голова*, нижні і верхні кінцівки пов'язуються з процесами руху, виконання певної роботи, *очі і вуха* – зв'язок людини з навколишнім середовищем, позначають процеси сприйняття і спостереження, *рот, язык* – символізують спілкування.

Фразеологізми надають творам національної самобутності, створюють реалістичну народну атмосферу, ілюструють розвиток особистості в соціальному середовищі, формування її характеру, поглядів, вплив громадської думки на вчинки людини. Стилістично зниженого забарвлення діалоги літературних персонажів набувають через вживання розмовних слів. У такий спосіб досягається ефект невимушеної розмови, створюється типова побутова ситуація, наприклад: «... він вдирається у кімнату, пащеку чорну роззявив і поміи мені на голову».

Фраземи *чорна пащека* і *поміи на голову* не тільки застосовуються для характеристики персонажів, а й несуть емоційне навантаження незадоволення, обурення.

Підсумовуючи, зазначимо, що фразеологічні одиниці, зафіксовані у творах відомих майстрів художнього слова Марії Матіос і Василя Шкля-

ра, є яскравими репрезентантами ментальних рис українців. Унаслідок проведеного дослідження доходимо висновку про те, що аналізовані фраземи слугують відтворенню зовнішності, рис характеру, поведінки літературних героїв, творенню образів загалом, сюжету творів, а також опису навколишнього середовища.

ЛІТЕРАТУРА

1. Білоноженко В.М. та ін. Фразеологічний словник української мови. Київ: Наукова думка, 1993. 984 с.
2. Важеніна О., Куцева А. Фразеологізми з соматичним компонентом: семантичний та етнокультурологічний аспекти. *Донецький вісник Наукового товариства ім. Шевченка*. Донецьк: Український культурологічний центр, Східний видавничий дім, 2010. Т. 28. С. 23–34.
3. Венжинович Н.Ф. Позитивна репрезентація людини у фразеологізмах української мови. *Українська мова*, 2010. № 2. С. 33–43.
4. Войтович В. Українська міфологія. Київ: Либідь, 2002. 664 с.
5. Галинська О.М. Особливості мотивації лінгвокультурної інформації інтертекстуальних фразеологізмів в українській і англійській мовах. *Наукові записки Ніжинського державного університету імені Миколи Гоголя. Філологічні науки*, 2013. Книга 4. С. 140–144.
6. Гурбанська С.О. Лінгвокультурологічний аспект вивчення інтертекстуальних фразеологізмів ментальності. *Філологічні студії*, 2012. Вип. 8. С. 31–37.
7. Євтушина Т. Фразеологізми як репрезентанти ментальної діяльності людини у мовній картині світу Марії Матіос. *Лінгвістичні студії: зб. наук. праць*. Донецький нац. ун-т; наук. ред. А.П. Загнітко. Донецьк: ДонНУ, 2012. Вип. 21. С. 106–110.
8. Жайворонок В.В. Знаки української етнокультури: словник-довідник. Київ: Довіра, 2006. 703 с.
9. Жайворонок В.В. Антологія знаків української етнокультури: словник-довідник. Київ: Наукова думка, 2018. 760 с.
10. Жарікова Ю.В. Семантичний аналіз фразеологізмів-соматизмів (на матеріалі румейської, української та новогрецької мов). *Studia Linguistica*, 2010. Випуск 4. С. 516–519.
11. Калашник В.С. Людина та образ у світі мови: вибрані статті. Харків: ХНУ ім. В.Н. Каразіна, 2011. 368 с.
12. Ковшова М.Л. Лингвокультурологический метод во фразеологии: Коды культуры: монографія. Изд. 2-е. Москва: Книжный дом «ЛИБРОКОМ», 2013. 456 с.
13. Коловоротна Н.Д. Фразеологія мовчання в сучасній українській мові: етнокультурний і семантичний аспекти. *Лінгвістичні дослідження: зб. наук. праць ХНПУ ім. Г.С. Сковороди*. 2013. Вип. 36. С. 27–33.
14. Кононенко В.І. Мова у контексті культури: монографія. Київ – Івано-Франківськ, 2008. 390 с.
15. Кононенко В.І. Символи української мови. 2-ге вид., доповн. і перероб. Київ; Івано-Франківськ: Вид-во Прикарпат. нац. ун-ту ім. В. Стефаника, 2013. 440 с.
16. Котловський А.М. Національно-культурна особливість фразеологізмів: методика, форми, міфологеми. *Культура народів Причорномор'я*. 2006. № 82. Т. 1. С. 217–219.
17. Левченко О.П. Фразеологічна символіка: лінгвокультурологічний аспект: монографія. Львів: ЛПІ-ДУ НАДУ, 2005. 263 с.
18. Матіос Марія. Вибране. Львів: ЛА «Піраміда», 2010. 424 с.
19. Мокиєнко В.М. Национально-культурный и когнитивный аспекты фразеологической номинации: общее и различное. *Материалы междунар. науч.-практ. конф. «Национально-культурный и когнитивный аспекты изучения единиц языковой номинации»* (Кострома, 22–24 марта 2012 г.) / под науч. ред. А. М. Мелерович. Кострома: КГУ им. Н. А. Некрасова, 2012. С. 9–13.
20. Селіванова О. О. Сучасна лінгвістика: термінологічна енциклопедія. Полтава: Довкілля-К, 2006. 716 с.
21. Скоробагатко Н.О. Фразеологічна соматика в дзеркалі архетипних уявлень людини. *Лінгвістика: зб. наук. праць*. Луганський нац. пед. ун-т ім. Т.Г. Шевченка; гол. ред. Ужченко В.Д. Луганськ: Альма-матер, 2008. № 1 (13). С. 151–156.
22. Скрипник Л.Г. Фразеологія української мови. Київ: Наукова думка, 1973. 280 с.
23. Словник української мови: В 11 т. Київ: Наукова думка, 1970–1980.
24. Стрілець Н.Я. Структурні та функціонально-семантичні особливості соматичних фразем у романських мовах (на матеріалі французької, іспанської та італійської мов): автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. філол. наук: спец. 10.02.05 – романської мови. Київ, 2003. 17 с.
25. Ужченко В.Д., Ужченко Д.В. Фразеологічний словник української мови. Київ: Освіта, 1998. 224 с.
26. Ужченко В. Д., Ужченко Д. В. Фразеологія сучасної української мови: посібник для студентів філологічних факультетів вищих навчальних закладів. Луганськ: Альма-матер, 2005. 400 с.
27. Шкляр В.М. Ностальгія: роман. Харків: Книжковий клуб «Клуб сімейного дозвілля», 2014а. 256 с.
28. Шкляр В.М. Тінь сови: роман. Харків: Книжковий клуб «Клуб сімейного дозвілля», 2014б. 304 с.

REFERENCES

1. Bilonozhenko V.M. ta in. Frazeolohichnyi slovnyk ukraïnskoi movy (1993) [Phraseological dictionary of Ukrainian]. Kyiv: Naukova dumka. 984 s. [in Ukrainian].
2. Vazhenina O., Kutseva A. (2010) Frazeolohizmy z somatychnym komponentom: semantychni ta etnokulturolohichnyi aspekty [Phraseologisms with a somatic component: semantic and ethnocultural aspects]. *Donetskyi visnyk Naukovoho tovarystva im. Shevchenka*. Donetsk: Ukraïnskyi kulturolohichnyi tsentr, Skhidnyi vydavnychiy dim. T. 28. C. 23–34 [in Ukrainian].
3. Venzhynovych N.F. (2010) Pozytyvna reprezentatsiia liudyny u frazeolohizmakh ukraïnskoi movy [Positive representation of the person in the phraseologisms of the Ukrainian language]. *Ukraïnska mova*. № 2. S. 33–43 [in Ukrainian].
4. Voitovych V. (2002) Ukraïnska mifolohiia [Ukrainian mythology]. Kyiv: Lybid. 664 s. [in Ukrainian].
5. Halynska O.M. (2013) Osoblyvosti motyvatsii linhvokulturnoi informatsii intertekstualnykh frazeolohizmiv v ukraïnskii i anhliiskii movakh [Features of motivation of linguocultural information of intertextual phraseologisms in Ukrainian and English]. *Naukovi zapysky Nizhynskoho derzhavnoho universytetu imeni Mykoly Hoholia. Filolohichni nauky*. Knyha 4. S. 140–144 [in Ukrainian].
6. Hurbanska S.O. (2012) Linhvokulturolohichnyi aspekt vyvchennia intertekstualnykh frazeolohizmiv mentalnosti [Linguocultural aspect of the study of intertextual phraseologisms of mentality]. *Filolohichni studii*. Vyp. 8. S. 31–37 [in Ukrainian].
7. Yevtushyna T. (2012) Frazeolohizmy yak reprezentanty mentalnoi diialnosti liudyny u movnii kartyni svitu Marii Matios [Phraseologisms as representatives of mental human activity in Maria Matios' language world model]. *Linhvistychni studii: zb. nauk. prats. Donetskyi nats. un-t; nauk. red. A.P. Zahnitko*. Donetsk: DonNU. Vyp. 21. S. 106–110 [in Ukrainian].
8. Zhaivoronok V.V. (2006) Znaky ukraïnskoi etnokultury [Signs of Ukrainian ethnoculture]: slovnyk-dovidnyk. Kyiv: Dovira. 703 s. [in Ukrainian].
9. Zhaivoronok V.V. (2018) Antolohiia znakiv ukraïnskoi etnokultury [The anthology of signs of Ukrainian ethnoculture]: slovnyk-dovidnyk. Kyiv: Naukova dumka. 760 s. [in Ukrainian].
10. Zharikova Yu.V. (2010) Semantychni analiz frazeolohizmiv-somatyzmiv (na materialii rumeiskoi, ukraïnskoi ta novohretskei mov) [Semantic analysis of phraseology-somatisms (based on Romanian, Ukrainian and Modern Greek)]. *Studia Linguistica*. Vyp. 4. S. 516–519 [in Ukrainian].
11. Kalashnyk V.S. (2011) Liudyna ta obraz u sviti movy [Man and image in the world of language]: vybrani statti. Kharkiv: KhNU im. V.N. Karazina. 368 s. [in Ukrainian].
12. Kovshova M.L. (2013) Lingvokulturologicheskij metod vo frazeologii: Kody kultury [Linguoculturological method in phraseology: Codes of culture]: monografiya. Izd. 2-e. Moskva: Knizhnyj dom «LIBROKOM». 456 s. [in Russian].
13. Kolovorotna N.D. (2013) Frazeolohiia movchannia v suchasni ukraïnskii movi: etnokulturni i semantychni aspekty [Phraseology of Silence in Modern Ukrainian: Ethnocultural and Semantic Aspects]. *Linhvistychni doslidzhennia: zb. nauk. prats. KhNPU im. H.S. Skovorody*. Vyp. 36. S. 27–33 [in Ukrainian].
14. Kononenko V.I. (2008) Mova u konteksti kultury [Language in the context of culture]: monohrafiia. Kyiv – Ivano-Frankivsk. 390 s. [in Ukrainian].
15. Kononenko V.I. (2013) Symvoly ukraïnskoi movy [Symbols of the Ukrainian language]. 2-he vyd., dopovn. i pererob. Kyiv; Ivano-Frankivsk: Vyd-vo Prykarp. nats. un-tu im. V. Stefanyka. 440 s. [in Ukrainian].
16. Kotlovskiy A.M. (2006) Natsionalno-kulturna osoblyvist frazeolohizmiv: metodyka, formy, mifolohemy [National-cultural feature of phraseologisms: methodology, forms, mythologems]. *Kultura narodov Prychernomoria*. № 82. T. 1. S. 217–219 [in Ukrainian].
17. Levchenko O.P. (2005) Frazeolohichna symvolika: linhvokulturolohichnyi aspekt [Phraseological symbolism: the linguocultural aspect]: monohrafiia. Lviv: LRIDU NADU. 263 s. [in Ukrainian].
18. Matios Mariia. (2010) Vybrane [Favorites]. Lviv: LA «Piramida». 424 s. [in Ukrainian].
19. Mokienko V.M. (2012) Nacionalno-kulturnyj i kognitivnyj aspekty frazeologicheskoi nominatsii: obshchee i razlichnoe [National-cultural and cognitive aspects of phraseological nomination: general and different]. *Materialy mezhdunar. nauch.-prakt. konf. «Natsionalno-kulturnyj i kognitivnyj aspekty izucheniya edinits yazykovoï nominatsii»* (Kostroma, 22–24 marta 2012 g.) / pod nauch. red. A.M. Melerovich. Kostroma: KGU im. N. A. Nekrasova. S. 9–13 [in Russian].
20. Selivanova O. O. (2006) Suchasna linhvistyka: terminolohichna entsyklopediia [Modern linguistics: a terminological encyclopedia]. Poltava: Dovkilia-K. 716 s. [in Ukrainian].
21. Skorobahatko N.O. (2008) Frazeolohichna somatyka v dzerkali arkhetypanykh uiavlenn liudyny [Phraseological somatics in the mirror of archetypal representations of man]. *Linhvistyka: zb. nauk. prats. Luhanskyi nats. ped. un-t im. T.H. Shevchenka; hol. red. Uzhchenko V.D.* Luhansk: Alma-mater. № 1 (13). S. 151–156 [in Ukrainian].
22. Skrypnyk L.H. (1973) Frazeolohiia ukraïnskoi movy [Phraseology of the Ukrainian language]. Kyiv: Naukova dumka. 280 c. [in Ukrainian].
23. Slovnyk ukraïnskoi movy (1970–1980) [Dictionary of the Ukrainian language]: V 11 t. Kyiv: Naukova dumka, 1970–1980 [in Ukrainian].

24. Strilets N.Ya. (2003) *Strukturni ta funktsionalno-semantychni osoblyvosti somatychnykh frazem u romanskykh movakh (na materialy frantsuzkoi, ispanskoï ta italiïskoi mov)* [Structural and Functional-Semantic Features of Somatic Phrases in Romance Languages (French, Spanish, and Italian)]: avtoref. dys. na zdobuttia nauk. stupenia kand. filol. nauk: spets. 10.02.05 – romanski movy. Kyiv. 17 s. [in Ukrainian].
25. Uzhchenko V.D., Uzhchenko D.V. (1998) *Frazeolohichni slovnyk ukrainskoi movy* [Phraseological dictionary of Ukrainian]. Kyiv: Osvita. 224 s. [in Ukrainian].
26. Uzhchenko V. D., Uzhchenko D. V. (2005) *Frazeolohiia suchasnoi ukrainskoi movy* [Phraseology of modern Ukrainian]: posibnyk dlia studentiv filolohichnykh fakultetiv vyshchykh navchalnykh zakladiv. Luhansk: Alma-mater. 400 s. [in Ukrainian].
27. Shkliar V.M. (2014a) *Nostalhiia* [Nostalgia]: roman. Kharkiv: Knyzhkovyi klub «Klub simeinoho dozvillia». 256 s. [in Ukrainian].
28. Shkliar V.M. (2014b) *Tin sovy* [The shadow of an owl]: roman. Kharkiv: Knyzhkovyi klub «Klub simeinoho dozvillia». 304 s. [in Ukrainian].

PHRASES WITH COMPONENT-SOMATISMS IN COMPOSITIONS BY M. MATIOS AND V. SHKLAR

Abstract. The article deals with the description of phrases with component-somatisms in the compositions by Maria Matios and Vasyl Shklar. In the process of comparative phrase analysis it has been revealed that V. Shklar and M. Matios more often use traditional phrases with component-somatisms, than the original author ones. Thus, in particular, in the compositions «Nostalgia» and «Owl's Shadow» the following individual author phrases have been fixed: *сприснути з язика* – ‘to say something by chance’; ‘to let slip a word’; *язик у постолах* – ‘reticence’; *чорна пащека* – ‘bad reference’; *поміі на голову* – ‘covering somebody with mud’; *дивитися пісними очима* – ‘to look at something indifferently, emotionlessly’. A great number of variant forms, already appointed in phrase dictionaries, have been fixed up, e.g.: *язик не має сили обертатися в роті – не обертається язик у роті, ломити ноги*, etc.

Somatic components are used by the authors with different aims: in particular, the centre of thought, contemplation is *the head*, lower and upper extremities are connected with the processes of movement, accomplishment of some work, *eyes* and *ears* – the link of a human being with the surroundings, designate the processes of perception and observation, *рот*, *язик* symbolize communication. Phrases attach the shade of ethnic originality to compositions, demonstrate the development of a person in social environment, the formation of his or her character, ideas, the influence of public opinion on human actions. The dialogues of characters acquire a stylistically reduced colouring owing to the use of colloquial words. In such a way the effect of unconstrained conversation is achieved, a typical everyday situation is created: «... він вдирається у кімнату, *пащеку чорну роззявив і поміі мені на голову*». The phrase *чорна пащека* and *поміі на голову* are only applied for characterizing personages, but also have an emotional burden, displeasure, indignation.

Thus, we draw a conclusion, that phraseological units, fixed up in the compositions of well-known masters of belles-lettres Maria Matios and Vasyl Shklar are vivid representatives of Ukrainian mental features. As a result of this study we infer that the phrases under analysis serve the reproduction of outward appearance, behavior of literary characters, the creation of artistic images in general, the plot of the compositions, and also the description of the surroundings.

Keywords: phrase, a phraseological unit, component-somatism, mental features of Ukrainians, Maria Matios, Vasyl Shklar.

Стаття надійшла до редакції 2 жовтня 2019 р.

© Венжинович Н., 2019 р.

Наталія Венжинович – доктор філологічних наук, професор кафедри української мови Ужгородського національного університету, Ужгород, Україна; <https://orcid.org/0000-0002-0230-4118>

Natalia Venzhynovych – Doctor of Philology, Professor of the Ukrainian Language Department, Uzhhorod National University, Uzhhorod, Ukraine; <https://orcid.org/0000-0002-0230-4118>